

KLÂSİK EDEBİYATIMIZDA ON SEKİZ BİN ÂLEM MEFHUMU

Saadet KARAKÖSE*

Geliş Tarihi: Şubat, 2016

Kabul Tarihi: Haziran, 2016

Öz

Edebiyatımızda On sekiz bin âlem çokluk arz eden her durum için kullanılan bir mefhumdur. Evrenin yaratılışı, genişliği, evrende var olan her şey on sekiz bin âlem mefhumu içinde ele alınır. Tasavvufî olarak insan kalbinin evrendeki âlemleri algılama yeteneğini izah etmek için kullanılır. Miraciyelerde çokça yer alan evrenin genişliği kısaca on sekiz bin âlem olarak adlandırılır. Âlem (çokluğu avâlim), dünya, cihan, evren anlamının yanında mecazi olarak insan gönlü, insan tabiatı, insan görüş ve düşüncesi, var olan her şeyin keyfiyeti, kemiyeti anlamı taşır. “Her insan ayrı bir âlem.” derken insanın iç dünyası; “bitkiler âlemi, hayvanlar âlemi” derken bu varlıkların kendine özgü yapıları, nizam ve çevre şartları kastedilir. Kısaca âlem, tanınmaya ve idrak edilmeye muhtaç her varlık, anlam ve haldir.

Anahtar Sözcükler: On sekiz bin âlem, evren, dünya, insan.

THE CONCEPT OF EIGHTEEN THOUSAND UNIVERSES IN TURKISH LITERATURE

Abstract

Turkish literature is a concept used to eighteen thousand universes multiplicity of supply which in any case. The creation of the universe, width, handled every thing that exists in the universe eighteen thousand universes of the notion. Sufi used to explain the universe as the ability to perceive the universe of the human heart. The width of the lot is located in the universe called Miraciye briefly eighteen thousand universes. Heavens, the world next to the metaphorical meaning of the human soul universe, human nature, human opinions and thoughts, you have everything that circumstance, it carries the meaning of quantity. Each person is an individual's inner world then human realm; plant kingdom, the animal kingdom is saying peculiar structure of these assets is meant to regulations and environmental conditions. Briefly world, each entity recognition and need to be understanding, meaning and form is.

Keywords: Eighteen thousand universes, universe, world, human.

Fatiha suresindeki “Rabbü’l-âlemîn” (âlemlerin Rabbi), ve Talak suresi 12, “O Allah ki, yedi semayı, arzından da onun mislini yarattı” âyetleri evrende çok sayıda âlem olduğunu göstermektedir. Yaratılışa kozmogonisi Buharî ve Tirmizî’den nakledilen hadiste “Bidayette Allah vardı. Ondan önce başka bir şey yoktu. Onun arşı suyun üzerinde bulunuyordu. Sonra gökleri ve yeri yarattı...” (Kütüb-i Sitte, 5: 329) şeklindedir. On sekiz bin âlem Kuran ve Hadislerde geçmemesine rağmen mutasavvıflar bu âlemi on sekiz bin âlem olarak

* Prof. Dr.; Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, saadetk@pau.edu.tr.

tanımlamışlardır (Yıldırım, 2013: 106). Mutasavvıflara göre, Levlâke Levlâke lemâ halaktü'l-eflâk (Sen olmasaydın, felekleri yaratmazdım) (Yılmaz, 1992: 113) kutsî hadisi, âlemlerin yaratılmasına Hz. Muhammed'in vesile oluşunu anlatmaktadır. Yaratılış inancına göre Hz. Muhammed'in nuru tüm yaratılmışlardan dokuz yüz bin yıl önce yaratılmıştır. Allah, bu nurdan önce 'Arş'ı, sonra Kalem'i yarattı. Kaleme "yaz" emrini verdi. Kalem, yağmurların damlalarını, kumların adedini, ağaçların yapraklarını, mahlûkların rızıklarını, denizlerin köpüklerini, kıyamete kadar gece ve gündüzlerin adedini ve bunlarda neler olacağını yazdı. Üçüncü kısımdan Levh'i, dördüncü kısımdan Ay'ı, beşinci kısımdan Güneş'i, altıncı kısımdan cenneti, yedinci kısımdan gündüzü, sekizinci kısımdan melekleri, dokuzuncu kısımdan Kürsî'yi yarattı. On sekiz bin âlemi onun nuru ile ışıktırdı. On sekiz bin âlemin ilk maddesi ve bütün mahlûkatın aslı Hz. Muhammed'in nurudur (Altıparmak, 1976: 105-109; Çelebioğlu, 1998: 170).

I. İnanç Sistemlerinde On Sekiz Sayısının Yeri

On sekiz sayısı ile ilgili toplumların mitolojisinde birçok inanca rastlanmaktadır. Bunlar ilkel ve semavi dinlerle veya birçok tabii ilkeye bağlı olarak geliştirilmiş mitler olabilir. Türk mitolojisi ve anonim halk efsanelerinde on sekiz sayısına birçok şekilde rastlanılır. Örneğin, yaratılış efsanesi İslam inancından uyarlanmış biçimde karşımıza çıkar: "Türk yaratılış mitolojisine göre, "Ağ Ana"nın buyruğu ile Ülgen, "yer yaratılsın!" demiş ve yer yaratılmıştır. Sonra "Gök yaratılsın!" demiş ve gök yaratılmıştır. Oğuzname'deki "bolsın kıl" hükmü de içerik itibarıyla, Müslümanlıktaki yaratılış inancından izler taşır (Beydili, 1999: 23). Sözlü gelenek de bu sayıya birtakım gizemli anlamlar yükler: "Anadolu'daki Türkmen Yörükleri arasında yaygın olan Tepegöz hikâyesinden anlaşıldığına göre, Kaf dağının on sekiz çeşit milleti varmış. Bunlardan bir taifenin adına Tekgözlüler liderlerinin adına ise Tepegöz (tepegöz sultanı) derlermiş. Başlarının tam ortasında bir gözü olan bu varlıklar, insanlara pek benzemezlermiş" (Beydili, 1999: 556).

Yine İslam inancındaki "sekiz cennet" Moğol mitolojisinde sekiz sayısı ve katlarına kutsiyet izafe edilmesinde etkili olmuştur. "Moğollarda ise sekiz rakamı kutsaldır ve sekiz boyları vardır. 8, 18, 80, 88, 800 şeklinde bir sıralamaya önem verirler. Moğollar Tanrıyı/Göğü sekiz defa selamlarlar" (Karakurt, 2012: 654).

On sekiz yaşı medeni ve örfî hukukta rüşt yaşı, gençliğin simgesidir. İnsan tabiatının on sekiz yaşında şekillendiği; insanın doğru-yanlış algısının ve irade ve sağduyunun bu yaşta oluştuğu kabul edilir. Bu yaş *Kutadgu Bilig*'de de rüşt ve gençlik yaşıdır. Ayrıca, müellif eseri on sekiz ayda tamamlamıştır:

Kerek ming yaşagıl kerek on sekiz
Özüng ölgü edgü atıng kodgıl iz /s. 482

Tükel on sekiz ayda aydım bu söz
Ödürdüm adırdım söz evdip tire / s. 652

On sekiz yaşında iken lihye irsâl eyledi
Bundan özge feyzine ister mi burhân u delil / Fatin, s.142, g. 93
(On sekiz yaşında iken sakal bıraktı. Onun feyzine bundan başka delil ve ispat olur mu?) Burada da on sekiz yaşı rüşt ile ilgilidir.

On sekiz yaşında bir mîr-i güzîn
Eyledi dâr-ı bekâya intikâl / Fatin, s. 173, g. 191
(On sekiz yaşında seçkin bir emir, ebedi âleme göç eyledi.) Burada da on sekiz yaşı gençlik çağı olarak işlenmiş.

Attar'ın Tezkiretü'l-evliyâ'sında da on sekiz sayısı, önemli zaman dilimlerini ifade eder: "Hüseyin on sekiz yaşında idi. Basra'ya geldi 'Ömer ibn 'Osman'la on sekiz ay sohbet etti" (Yavuz, 1988: 252).

Devriyelerde de on sekiz sayısı yaş olarak insan hayatında dönüm noktası, tamamlanması gereken görev sayısı ve ömrün ideale adanmış süresi anlamlarında kullanılır.

'Aşk şarâbından içdim on sekiz ırmak geçdim
Deñizler bendin deşdüm 'ummândan taşup geldim / Yunus Emre, s. 47, g. 123
(Aşk şarabından içtim; on sekiz ırmak geçtim; denizler engelini aştım; denizden taşıp geldim.) Şarap, ırmak, deniz, umman tenasübü su unsurunu, yani gönlü ifade etmektedir. On sekiz ise gönlün kat ettiği derecelerdir.

'Âliyile urdum kılıç 'Ömer ile 'adl eyledim
On sekiz yıl Kâf tagında Hamza'yla meydândaydım / Yunus Emre, s. 43, g. 117
(Ali ile birlikte savaştım; Ömer'le birlikte adaleti yaydım, on sekiz yıl Kaf dağında kaldım; Hamza ile meydanda idim.) On sekiz yıl Kaf dağında kalmak, on sekiz yaşına kadarki çocukluk hevesleri olsaydı şair bu unsuru ilk önce söylerdi. Burada on sekiz yıl diğer üç görevle aynı değerde; eğitim veya çile süresi olabilir.

Yine Bektaşilikte on sekiz sayısı ile ilgili olarak "Ricalü'l-gaybdan on sekiz kişi vardır ki Allah ne emrederse onu yerine getirir. Gerektiğinde kendilerinden keramet zuhur eder" (Atlı, 2011: 18) şeklinde bir inanç vardır. Kırklar, yediler gibi onlar, on beşler ve "on sekizler" de terim hâline gelmiş sayılardandır (Uludağ, 1999: 417).

On sekiz yıldır o şâhuñ rûz-u-şeb der-bâniyuz

On sekiz biñ 'âlemüñ gûyâ ki biz sultâniyuz / Zatî, s. 27, g. 558

(On sekiz yıldır gece gündüz o padişahın kapıcılığını yapmakla, on sekiz bin âleme sultanlık yapmış gibiyiz.)

On sekiz sayısına Batı toplumunda, Hristiyanlık ve Musevilikte de kutsiyet atfedilmiştir. Gerek dokuzun gerekse altının katları olarak on sekiz sayısıyla birçok olay ve inanç ilişkilendirilir:

Çifte dokuzun Batı'da da belli bir önemi vardır. Bu önem on sekizin dairesel 360 sayısı ile bağlantılı oluşu ile ya da Ay ve Güneş tutulmasının on sekiz yılda bir aynı sırada gerçekleştiği için bir astral sayı oluşuyla açıklanabilir. On sekiz, sayısal değeri Davud adına karşılık geldiği için Kabala'da, İsa'nın on sekiz yıl boyunca güçsüz bir ruhu iyileştirmesini anlatan Luka'da (13: 11) ve Teslis inancının temsil etmesi nedeni ile 3x6 Hristiyan inancında da yer bulmuştur. Alman mitolojisinde odak noktası dokuz olarak, dokuzun iki katına çıkarılması ile ortaya çıkar. Yine Alman mitolojisine göre Haldan'ın on sekiz oğlu vardı ve Odin on sekiz şey bilirdi (Koyuncu, 2009: 406-407).

On sekiz sayısı Mevlevîlikte kutsal addedilen sayılardandır. Mevlevîlikte birçok resm ü âdâb on sekiz sayısına göre şekillenir: Nezr-i Mevlânâ dokuz ve dokuzun katlarından oluşur. Dokuzun iki katı olan on sekiz ise tam nezir sayılır. Tekkeye giden, oradan çıkarken dedesiyle görüşür ve bu sırada sır olarak, yani gizlice avucuna yahut niyaz ederken postunun altına kudretine göre on sekiz kuruş koyardı. Kudreti yoksa yeşil bir yaprak nezir yerine geçerdi. Bahariye şeyhi Hüseyin Fahreddin Dede, nezr-i Mevlânâyı "Hazreti Mevlânâ (k.s.)'ya yevmiye on sekiz defa vürud eden tecellî-i zâta mebnîdir. Her biri bin derece itibarıyla müşahedatı on sekiz bin âlemi câmi olduğu gibi Hayy ism-i şerifine dahi mutabıktır." (Gölpınarlı, 1953: 436) şeklinde izah eder. Eskilere göre âlem: 1. Mutlak varlık, 2. Zâta muzaf olan Tanrı bilgisi, 3. Dokuz gök, 4. Dört unsur, 5. Cansızlar, 5. Bitkiler, 6. Canlılar olmak üzere on sekizdir. Eski şark milletlerine göre en son sayı bindir. Kesret ifade etmek için on sekiz sayısı binle çarpılmıştır. Ayrıca Allah'ın "Hay" (diri, canlı) adı Ebced hesabına göre on sekiz sayısına eşittir (Gölpınarlı, 1992: 451). Mevlâna, Mesnevi'nin ilk on sekiz beytini bizzat kaleme almış; on sekizinci beyitte olgun ve yetişkin kimselerin sözünü anlamak için hür ve kâmil ricalin derecesine varmak gerektiği; bu yüzden sözün kısa tutulması lüzumu anlatılır (Tahirü'l-Mevlevî, s. 73). Yine Mevlevîlerde intisap etmek isteyen kimseyi deneme süresi on sekiz gündür. Mevlevî olmaya karar veren nev-niyâz on sekiz gün geldiği elbiselerle verilen işleri yapar, on sekiz gün sonunda dergâha kabul edilirse özel Mevlevî kıyafeti giydirilir ve çilesi başlar (Kılıçarslan, 2006: 24).

“Âlem on sekiz bin hatta daha fazla olsa bunların on sekizi bile her göze görünmez” (Mesnevî I, s. 299).

“Ey yasemin tenli güzel, on sekiz kadehten aşığı kabul etmem” (Divan-ı Kebir I, s. 284).

Yine Mevlevilikle ilgili olarak Şeyh Galib Hüsn ü Aşk mesnevisinin bölümlerini dokuzun katları olan beyitlerle yazmıştır. “Hüsn ü Aşk’ta sırasıyla dokuz-on sekiz–otuz altı beyitle oluşturulan 12 bölüm özetlenerek Mesnevî’de yer alış sırasına göre sıralanmıştır”: Gâlip, Hüsn ü Aşk’a on sekiz beyitlik tahmidle başlar. İkinci bölüm Der vâsf-ı şerîf-i Cenâb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr K.S. on sekiz beyitten oluşmaktadır. Der zikr-i pîşvâ-yı hod adlı bölümde “Serbâz-ı muhibb-i Mevlevî” yani Mevlevîliğin cesur dostu sıfatı ile andığı babası Mustafa Reşid Efendi için yazılan övgü dolu beyitlerin de sayısı on sekizdir. Sıfat-ı Bezm-i İştân başlığı altında remzen tarikat ehli olan Benî Mahabbet kabilesinin meclisinin durumu vâsfedilir. Muhabbetoğulları kabilesinin içkilerinin ölüm şarabı, kadehlerinin gürz olduğu gibi belâ, savaş ve ölümü çağrıştıran ifadeleri içeren bu bölüm ve Aşk’ın Hüsn’e olan sevgisi ve kavuşma umudunun anlatıldığı Hâl-i Aşk dokuzar beyittir. Ber-geşten-i kâr ve mecnûn şüden-i Aşk der hevâ-yı Hüsn başlığını taşıyan bu bölüm de on sekiz beyitlidir. Tasavvufî manada nefî engelleri temsil eden kuyu ve kuyudaki korkunç devin tasvirlerle anlatıldığı Sıfat-ı çâh u dîv ve sergüzeşt-i û başlıklı bölüm (2x18) otuz altı beyit ile tamamlanmıştır...” (Koyuncu, 409-415)

Mevlâna müzesinde bulunan ağaç görünümlü şamdanın on sekiz kolu vardır. Bu şamdan on sekiz dallı ağaç şeklinde algılanmış ve bir nakış motifine dönüşmüştür. Abbasi sarayında rastlanan bu motifi Göktaş, Mevlevî kültürüyle ilişkilendirir:

Mevlâna Müzesi’nde matbahta bulunan on sekiz kollu şamdan pirinçten döküm tekniğinde yapılmıştır. 135.5 cm yüksekliğindedir. Kitabesi olmayan eserin üstünde süslemeye rastlanmaz. El-Katibi’nin Bağdat Tarihi’nde 917 yılında Bizans elçilerinin Abbasi başkentine gelişinin anlatıldığı bölümde adı geçen bir “ağaç sarayı” vardır. Ağaç Sarayı’ndan şu şekilde söz edilmektedir: “Elçiler “yeni köşk” adıyla bilinen saraydan çıkarak kocaman yuvarlak bir havuzun pırıl pırıl suları ortasında bir ağacın yükseldiği “ağaç sarayı”na vardılar. “Ağaç Sarayı”na girip de ağacı gördüklerinde şaşkına döndüler. Çünkü burada 500 dirhem ağırlığında gümüşten bir ağaç vardı. Ağacın on sekiz dalı olup her birinin birçok sürgünü vardı ve bunların üstüne küçüklü büyüklü altın ve gümüş kuşlar tünemişti. Mevlâna şamdanının da ağaç görünümlü ve on sekiz kollu olması Kâtibi’nin anlattıkları ile benzerlik göstermekle birlikte, şamdanın on sekiz kollu yapılmış olmasının nedeni öncelikle Mevlevî kültüründe aranmalıdır. Mevlevî âdâb ve erkânı incelendiğinde on

sekiz kollu şamdan ve on sekiz rakamı ile ilgili kimi inanç ve uygulamalarla karşılaşmaktadır (Göktaş, 2007, 481: 483).

İnsan uzuvlarıyla Kur'an ayetlerini harf ve rakam simgeçiliğiyle yorumlayan Hurufilik akımı “kün” emri ve 18 sayısı ile Hz. Muhammed’in miracı arasında ilgili kurar. Miraç gecesi on sekiz bin âlemi seyreden Hz. Muhammed, Refref adlı bir binekle yolculuk yaptığı âlemler Refref adıyla ilişkili olarak açıklanır: “Refrefin (رفرف) iki noktası “kün” emrinin iki harfine (کن) işaret eder. Refrefin eczasında 8 harf (ري في ري في) zahir olur. Bu Fazl’ın eczasında zahir olan 8 harf, 8 cennet, cuma günü kılınan farz namazlardaki toplam 8 teşehhüt ve Âdem’in 8 hattı hizasındadır. Refrefin eczasındaki 10 nokta da zahir olur. Bu Hz. Musa’nın levhindeki 10 hat karşılığıdır. Bunların toplamı 18 olup 18 bin âlemden kinayedir” (Usluer, 2009: 410). Tabiat olaylarını yönetmekle görevli meleklerden İsrâfil’in de görev alanı yine on sekiz bin âlemdir: “İsrâfil ismi 7 harften oluşur ve ümmi hat karşılığındadır. İsrâfilin 7 harfinin eczasında 18 harf (آلف سين ري آلف في ي لام) ve 14 nokta zahirdir 14 nokta Hz. Âdem’in yüzündeki 14 hat karşılığıdır; 18 harf ise müteşabih harfler hizasında 18 bin âleme kinaye olarak mâsivaullaha işaretler. Bunun anlamı da 18 bin âlemin İsrâfil’in 18 kelimesiyle yaşadığı ve baki olduğudur. Çünkü Allah isminin inbisatındaki (آلف لام آلف هي) harf ve nokta toplamı da 18’dir (Usluer, 2009: 551).

Melamîlikte on sekiz sayısı, on sekiz bin âlemlerle ilgilidir. İnsan on sekiz bin âlemin sırlarına vâkıf olabilir. Bunun en güzel örneği Hz. Muhammed’in miracıdır. Evliya ve enbiya on sekiz bin âlem seyr ve keşf eder: “Hak (cc) cemî-i enbiya ve evliyaya ol nûr-ı hakikat-i Muhammediye ile bir kuvve-i kudsiye vermiştir ki gayrı kimseye vermemiştir. Ve cemî-i ulûm-ı evvelîn ü âhirîn ol nur ile bunlara münkeşif olur. Yerlerde ve göklerde ve yer ile gök mâbeyninde olan cemî eşyanın ilmîne ve hakikatine âlim olurlar. Ve o nûr ile on sekiz bin âlem üzerine feyz-resân olmağa ve cemî mahlukâtın müşkillerini hall etmeğe ve Hz. Hakk’a ulaştırmağa sahib-i kudret ve sahib-i devlet olurlar” (Gölpınarlı, 2013: 201).

Ey Hüsâmî on sekiz bin âlemün esrârına

Çünkü mazhar düştü gönlün geç bu huy u hâyı ko (Gölpınarlı, 2013: 140).

(Ey Hüsâmî, gönlün on sekiz bin âlemin sırlarına mahrem olmuşken, bu basit dünya işlerini bırak.)

II. On Sekiz Bin Âlem Mefhumu

On sekiz bin âlem çokluğu ifade içindir. Gökyüzünde yüz milyonlarca galaksi var. Her bir galaksiden her biri bir yıldız veya birer âlemdir. Yeryüzündeki her bitki ve hayvan türü de birer âlemdir. 1995 yılında 1.500 bilim adamının Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) için yaptığı tahminlere göre, dünyada 14 milyon tür bulunduğu ve bunun sadece 1,7 milyonunun

bilimsel olarak tanımlandığı ve isimlendirildiği belirtilmiştir. Henüz tanımlanmayan türlerin çoğunun mikroorganizmalar ve mantarlar olduğu düşünülmektedir.

Bilim Teknik dergisinin 1988 yılındaki bir sayısında ise bilim adamları tarafından toplam 1.761.000 türün tanımlanmış olduğu bilgisine yer verilmiştir. Bu rakamlara, tropik ormanlarda 30 milyon türü olduğu sanılan böceklerin dâhil edilmediği eklenmiştir (www.sadakat.net) Erzurumlu İbrahim Hakkı hazretleri de bu fikri desteklemektedir. “Hayvan türünün en şerefli insanıdır. Hayvanlar 18 bin türdür. Her tür başka bir âlemdir. Demek ki hepsi 18 bin âlemdir” (Mârifetname III, 1975: 81).

Muhammediye’de on sekiz bin âlem, akıl, kalem, arş, levh, gökler, dört unsur, mevâlid-i selâse ve insandan ibarettir. Önce akıl sonra kalem, arş, levh, yeşil bir cevher ve ondan su ile ateş; bunlardan da gök ve yerler halk olunmuştur. Gökler ata, yerler ana olup bunlardan dört unsur, bunlardan da üç çocuk (hayvan, nebat, cemad) meydana gelir.

Bilindi ‘âlem-i evvel ikincisin kılam iblâğ
Odur levh ü üçüncü ‘arş u dördüncüsü kürsi ag

Didiler ‘arş ile cennet dahi kürsî yidi eflâk
Yidi kat yir cehennem hem bulardur on sekiz ifrâğ

Yidi eflâk ü dört unsur mevâlid ile bu cümle
Tamâmet on sekiz oldı düzüldi kondı kasr u bâğ

Bular her biri asl idi biñer fer‘i görünürdi
Anuñçün on sekiz biñdür budur sözlerde gerçek sag

Sonuçta bütün âlemlerin suretini taşıyan ve Hakk’ın kemaline mazhar olan insan yaratılır. İnsanda baş, arş-ı Rahman’a, yüz vech-i Rahman’a, göğüs kürsiye, yürek cennete, yedi aza yedi göğe, on iki delik on iki burca, beden yerlere, kemikler dağlara, karın deryaya, damarlar ırmaklara, ilik madene, kıllar bitkilere, nefes rüzgâra, ağlamak yağmura, uyanmak kıyamete, çocukluk ilkbahara, gençlik yaza, orta yaşlılık güze, yaşlılık kışa benzer (Çelebioğlu, 1996: 138).

1. Kozmik Âlemin Genişliği

Kesret âlemi, gayb âlemi, âlem-i ekber (büyük âlem), âlem-i asgar (küçük âlem) vb. Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretleri bütün âlemleri insanda birleştirir: “İnsan bedeni küçük âlem, ruhu büyük âlemdir. Çünkü âlemde ne varsa hepsinin benzeri insan bedeninde de vardır. O halde insanın bedeni ve ruhu âlemin bir nüshasıdır” (Mârifetname III, 1975: 167).

1. Mutasavvıflara göre bu âlemler birbiri içindedir.

Ruh, ruhlar âleminden, Hafıza, levh-i mahfuzdan Hayal, misal âleminden haber verir.

2. Kâinatta insan, dünya, yıldız, gezegen gibi görünen âlemlerin yanında, gayb âlemi gibi görünmeyen âlemler de vardır (Uludağ, 1989: 360). Görünmeyen âlemler, bilinmeyen hikmetler tasavvufta “sır” addedilmiştir. Bu akılla algılanamayacak mana sırlarının muhatabı, yine kendisine gönül bahşedilmiş olan insandır.

Gördüm anda on sekiz biñ ‘âlemi

Yavu varmış orta yirde âdemî / Âşık Paşa, s. 404

(Orada, ortasında insanın kaybolabileceği on sekiz bin âlemi gördüm.)

On sekiz bin âlemi ser-geşte etmiş cilvesi

Devr-i Âdemden berü manzûr-ı ma'nâdır semâ' / Şeyh Galib, s. 250, g. 153

(Semâ, Hz. Âdem'den bu yana hareketi on sekiz bin âlemin başını döndürmüş olan mana seyridir.)

On sekiz biñ ‘âlemi seyr eylemek lâzım degül

Bir nefesde feyz-i Hak bir özge ‘âlemdür baña / Nef'î, s. 281, g. 1

(Benim için on sekiz bin âlemi dolaşmak gerekmez. Bana Allah'ın feyzini bir nefeste hissetmek bambaşka bir âlemdir.)

Mazhar itdün zâtuna çün Âdem'i

Seyr itdürdün on sekiz bin ‘âlemi / Niyazî, s. 34, mes. 1

(İnsanı zatına mazhar ettiğin için, ona on sekiz bin âlemi seyr ettirdin.)

Cihândan fâriğüm gam ‘âleminde hoş demüm vardur

Değişmem on sekiz bin ‘âleme bir ‘âlemüm vardur / Âşık Çelebi, s. 122, g. 89

(Dünyadan vazgeçtim. Gam âleminde hoş geçirdiğim ve on sekiz bin âleme değişmeyeceğim bir zamanım var.) Şair birinci mısradaki gam âlemindeki bir ana dünyayı, ikinci mısradaki iç âlemine diğer âlemleri feda ederken kendi dünyasının genişliğine dikkat çekmektedir.

On sekiz bin 'âleme sultân olayın dir isen

Bir gedâ-yı rûzgâr ol bir gedâ-yı rûzgâr / Hayretî, s. 140, g. 118

(On sekiz bin âleme sultan olmak istersen, zamanın bir yoksulu ol.)

a. Yaratılış (Tekvin)

“Ben gizli bir hazine idim; bilinmeyi istedim (Küntü kenzen mahfiyen)” (Yıldırım, 2013: 105) kutsî hadis yaratılışın özünde bilinme isteği olduğunu göstermektedir. “Ben cinleri

ve insanları ancak bana kulluk etsinler (beni bilsinler) diye yarattım” (Zâriyat, 51-65) âyeti de bu hadisi destekler (Yılmaz, 1992: 91) Yaradılmış olan her şey, yaratıcısını işaret ettiği için bilinmeye muhtaçtır. Yaradılmış sayısız nimet, varlık ve cins “on sekiz bin âlem” kavramıyla ifade edilmektedir. Edebiyatımızda tevhidlerde yaratılış, yaratıcının sıfatlarının tecellisi gibi konuları (İsen ve Macit,1992: XVI) ele alınırken, on sekiz bin âlem terkihi kullanılır.

On sekiz biñ ‘âlemüñ Sübhânısın

Yaradılmışuñ kamu sultânısın, / Mihrî, s. 144, mes. 1

(Sen on sekiz bin âlemin yaratıcısı, tüm yaratılmışların sultanı olan Allah’sın.)

Cümle mahlûkuñ görürsin dâ’imâ ahvâlini

On sekiz biñ ‘âlemüñ rızkın verensin bî-su’âl / Cem Sultan, s. 3, k. 1

(Allah’ım, daima tüm yaratılmışların hâllerini görür; sorgusuz sualsiz on sekiz bin âlemin rızkını verirsin.)

Çarh u eflâk u zemîn ü âsumân

On sekiz biñ ‘âlem ü işbu cihân

Bahr-ı lutfuñ katresidür bî-gümân

Kamusunuñ pâdişâhı sen ‘ayân / Mihrî, s. 151, mes. 2

(Gökyüzü, felekler, yer ve gök, on sekiz bin âlem ve bu dünyanın hepsi, şüphesiz senin lütuf denizinin bir damlasıdır; hepsinin padişahı açıkça sensin.)

On sekiz biñ ‘âleme sensin İlâh

Râzıkı hem Hâfızısın ey Hudâ / Ümmü Sinan, s. 6, k. 2

(Ey Allahım, on sekiz bin âlemin yaratıcısı, rızık vereni ve koruyanı sensin.)

Tazarrû’nâme’de ayrı bir yaratılış öyküsü vardır, on sekiz bin âlemin: “Meşşâta-i kudretüñ bir katre âbdan bir ‘arûs bezeyip on sekiz biñ ‘âleme cilve itdürdi ki, anuñ hakkında hatîb-i ezel minber-i ibda‘da bir hutbe-i hamd itdi ki “sûret yapanların en güzeli olan Allah’ın şanı ne yücedir” ve ma‘ârif-i ‘ukûl, mahfil-i Kerrûbin’de bu faslı okudu “Biz gerçekten insanı en güzel bir biçimde yarattık”. Bir tertîb-i ‘acîb ve bir sûret-i garîb peydâ itdün ki, her gören sanur ki, bir meh yaradılmışdır ki müşg-sây ola ve bir müşg yaradılmış ki meh-fersây ola” (Tulum, 2001: 51).

Na’tlarda Hz. Muhammed on sekiz bin âlemin yaratılış sebebi olarak zikredilir.

On sekiz ming ‘âlemga server bolgan Muhammed

Otuz üç ming ashabga rehber bolgan Muhammed (Divan-ı Hikmet, s. 241)

(On sekiz bin âleme server, otuz üç bin ashaba rehber olan Muhammed...)

Mülk-i dünyâ pâdişâhı âhîret sultânısın

On sekiz biñ ‘âlemün bir şâh-ı ‘âlî-şânısın / Yahya Bey s. 136, mü. 15.-IV

(Sen (Hz. Muhammed) dünya ve ahret ülkesinin padişahı, on sekiz bin âlemin şanı yüce sultanısın.)

Sırr-ı mâ-evhâ rumûzu’l-’alleme’l-esmâ ile

On sekiz biñ ‘âlemün tafsilidür her mahmilüm / G. Âli, s. 380, g. 368

(“Mâ-evhâ” sırrı ve “alleme’l-esmâ” rumuzuyla, taşıdığım her şey, on sekiz bir âlemin ayrıntısından ibarettir.) “Mâ-evhâ” (Bunun üzerine Allah, kuluna vahyini bildirdi. (Gözleriyle) gördüğünü kalbi yalanlamadı, mealindeki (Necm, 53-10,11) ayet miraçtan bahsetmektedir. Rumûzu’l-’alleme’l-esmâ (en güzel adları bilen rumuzu) mealıyla Bakara suresindeki “Âdem’e bütün isimleri öğrettik.” (Bakara, 2- 31) mealindeki ayete telmih yapılmıştır. Böylece şair on sekiz bin âleme tüm ayrıntısıyla vâkıf olduğunu belirtiyor.

Ey Hayâlî biz Kelâmullah-ı nâtik olalı

On sekiz bin âlem olmuştur bizim tefsirimiz / Hayâlî, s. 171, g. 196

(Ey Hayâlî, biz Allah’ın konuşan kelâmı olduğumuz için, on sekiz bin âlem bizim açıklamamız olmuştur.) Şair insanı on sekiz bin âleme denk tutmaktadır.

b. Astronomi terimi

On sekiz bin âlemi devr eyleyen pergârda

Bir durur hem merkez ü hem devr ü hem devvârı / Usulî, s. 43, g. 11

(Pergelde on sekiz bin âlemi dolaşan (için) pergelin merkezi dairesi ve dolaşması birdir.)

Pergel örneği Mevlevî semaından alınmıştır. Ayağı bir noktaya koyup dönerek çizilen yarım daire 180° veya tam daire 360° on sekiz sayısının katlarıdır.

Devr iderken on sekiz biñ ‘âlemi pergârımız

Noktaca fehm eylemez nâdân olan mîkdârımız / G. Âli, s. 302, g. 220

(Bizim pergelimiz on sekiz bin âlemi çizginirken, bilgisizler bizim büyüklüğümüzü, nokta kadar idrak edemezler.) Burada pergel ve nokta geometri terimleri olup, nispet amacıyla kullanılmıştır. Şekil olarak yine Mevlevî semai çizilmektedir.

Biz ne mâhiyyetlerüz ‘Âlî ne bilsün her denî

On sekiz biñ ‘âlemün bir hey’et-i mahsûsıyuz / G. Âli, s. 305, g. 224

(Ey Âli, bizim özelliğimizin ne olduğunu her alçak anlayamaz. Biz on sekiz bin âlemin özel olarak meydana getirilen yapısıyız.) Hey’et-i mahsus, özel donanımlı insan anlamından başka, astronomi terimi olarak evrenin nizamı anlamında da kullanılmıştır.

c. Kâf ü Nun

Kâf ile nûndan yaratdın on sekizbin âlemi

Kudretinle erba' in günde tamâm oldu cesed / Usulî, s. 36, Mu. 7-5

(On sekiz bin âlemi Kaf ile Nun'dan (Kün) "ol" emrinden yarattın. Kudretinle Hz. Âdem'in vücudu kırk günde tamamlandı.) Cesed, bir ilm-i kimyâ terimi olup üzerine iksir ilavesiyle kıymetli maden elde edilen madde anlamındadır (Levend, 1984: 192). Hz. Âdem'in su ve topraktan oluşan bedeni kastediliyor.

On sekiz biñ 'âlemi tutup turan

Kâf u nûnuñ terkibiyle yek nefes / Niyazî-i Mısırî, s. 97, g. 77

(On sekiz bin âlemi tutup duran, "Kün" birleşigi ile bir nefestir.)

d. Şeş-Cihet

On sekiz bin âlemi nüh-çarhı hem

Şeş-çihet şeş-rûzde kıldı rakem / Usulî, s. 1, k. 1

(Allah, on sekiz bin âlemi, dokuz feleği ve altı yönü altı günde yarattı.)

Yâr elinden çün mey-i dil-keş gelir

İçerim Haktan ne gelse hoş gelir

On sekiz bin âlemin sırrın bilen

Ka'beteyni atıcak se-şeş gelir / Nesimî, s. 343, T. 32

(Gönül çeken şarap sevgili elinden geldiği için içerim; Hak'tan ne gelirse bana hoş gelir. On sekiz bin âlemin sırrını bilen kişi iki zarı atınca se-şeş (üç-altı) gelir.) İki Kâbe, Beytullah ile Mescid-i Aksâ'dır. Şair, şekil olarak Kâbe'yi tavla zarına benzetmiş. Zar atma sunucu gelen üç-altının çarpımı on sekizdir. Üç, üç semavi dini, altı da şeş-çiheti işaret ediyor. Yani şair, on sekiz bin âlemin sırrını bilen kişinin altı yönde hâkim olan üç dinin (bütün inançların) aşk şarabında olduğunu savunuyor.

2. Hicâb

Âşık Yunus'un bir şiirinde hicâb olarak alınmıştır.

Adım adım ilerü beş 'âlemden içerü

On sekizbiñ hicâbı geçdüm bir dag içinde

İsmail Hakkı Bursevî, beyti şu şekilde şerh etmektedir: "Adım adım" dediği teennîye işâretdür ki isimden isme sefer ve tavırlardan sonra tavırlara güzzerdir. Onun için dediler ki, kemâl-i insânî tederîcîdir ki çil sâlde hâsıl olur. "Beş âlemden" murâd, hazarât-ı hamsdır ki, evvelkisi gayb-ı mutlakdır ki onun âlemine, âlem-i a'yân derler ki hazreti ilmiyede sâbitedir. İkincisi, âlem-i ervâh-ı ceberrûtiyye ve melekûtiyyedir ki âlem-i ukûl ve nüfûs-ı mücerrededir.

Üçüncüsü, âlem-i misâldir ki, âlem-i melekûtdur. Dördüncüsü, âlem-i şehâdet-i mutlakdır ki âlem-i milkdir. Ve bu âlem gayb-ı mutlak-ı evvel mukâbelesindedir. Beşincisi, bu avâlim-i erbaayı câmi olan âlem-i insândır ve âlem-i milk, âlem-i misâle mazhar olan misâl dahi ceberûta ve ceberût dahi a'yana ve a'yan dahi esmâya ve hazret-i vâhidiyyeye ve esmâ dahi hazret-i ehadiyyeye ve müsemâyâ mazhardır. Ve bu beş aded âlem güzer olunmadıkça sâlik olan hakîkatü'l-hakâyık menziline vusûl bulmaz. Ve bu beş avâlim on sekiz bin hicâbın icmâlidir ve on sekiz bin dahi yetmiş bin perdenin muhtasarıdır. Ve yetmişden murâd, nefis ve kalem ve levh ve hebâ ve cism ve arş ve cinân-ı seb' ve nîrân-ı seb' ve eflâk-i seb' ve erkân-ı seb'adır ki mecmu otuz beşdir. Ve zuhûr ve butûn itibarıyla yetmişdir. Ve bin bir ismin tecellî-i hâricîsi itibarıyla yetmiş bindir. Ve bu cümlenin icmâli gafletdir. Pes gaflet mürtefî olup basîret açılrsa maksûd bilâ-hicâb cilve-ger-i nazar olur.

Ve “dağ”dan murâd vücûd-ı insânîdir. Zirâ dağlar evtâd-ı arz olduğu gibi vücûd-ı insânî dahi veted-i cemî-i avâlim ve sebep-i karâr-ı cümle kâinât olmuşdur. Onun için pür-sebât ve pür-temkîndir (Tatçı, 2008: 295-296).

3. Gönül

Dil cihânında belânı gönlüme tuş eyleyen

On sekiz bin âleminde gönlümü hoş eylemiş / Ahmed Paşa, s. 156, g.132

(Gönül âleminde gönlüme belanı yerleştiren (Allah), on sekiz bin âleminde gönlümü hoş eylemiş.) Şair, rıza hâli ile aşk belasından hoşnutluğunu dile getiriyor.

a. Ayna

Gün gibi insân-ı kâmil mazhar-ı âyât olur

On sekiz bin 'âlemün tasvîrine mir'ât olur / Usûlî, G. 18-1

(Kâmil insan güneş gibi âyetlerin mazharı (görüldüğü yer); on sekiz bin âlemin görüntüsünü yansıtan bir ayna olur.) On sekiz bin âlemi yansıtan ayna, kâmil insanın gönlüne doğan tecelli ile oluşmaktadır. Schimmel bu durumu vahdet görüşüyle açıklar: “Mutasavvıf her şeyi kendi bünyesinde içerdiğini hisseder; yalnızca kozmik bir bilinçliliği tecrübe etmez, aynı zamanda kendinden önce yaşamış olan herkesle ve hâlâ birlikte yaşadıklarıyla -Musa ve Firavun'la, Yunus ve balıkla, Hallac ve yargıcıyla- birlikte vahdeti de tecrübe eder” (Schimmel, 2001: 279) .

Çün on sekiz bin âleme oldu vücûdun âyine

Ol sûret-i rahman kim halka mestûr olmuşum / Nesimî, s. 182, g. 248

(Varlığım, on sekiz bin âleme yaratıcının suretini yansıtan ve bu sureti halka göstermeyen bir ayna olmuştur.)

On sekiz biñ ‘âlemüñ vechin temâşâ itmege

‘Âdemüñ âyine-i ‘âlem-nümâsıdur gönül / Emrî, s. 169, g. 311

(Gönül, on sekiz bin âlemin suretini seyretmek için insanın âlemi gösteren aynasıdır.)

On sekiz biñ ‘âleme mir’ât-i dilden nâzırız

Böyledür zâhid hele ma’zûr tut irşâdımız / G. Âli, s. 293, g. 201

(Ey zahit, biz gönül aynasından on sekiz bin âlemi görürüz. Bizim irşadımız böyledir; bizi mazur gör.)

b. Aşk

‘Aşk degül mi on sekiz biñ ‘âlemüñ ser-mâyesi

Gerçi yerler gökler ehli hikmete manzûr ise / Ümmü Sinan, s. 228, g. 166

(Yerdeki ve gökteki tüm varlıklar ilahi bilgiye dayanıyor ise, on sekiz bin âlemin ana maddesi aşk değil midir?)

Bir zerrede on sekiz biñ ‘âlemi

Görüñ ‘aşkı nice seyrân eyledi / Ümmü Sinan, s. 248, g. 179

(Bir zerrede aşkın on sekiz bin âlemi nasıl dolaştığını görün.) Tasavvuf kültüründe gönlün akıl almaz bir mekânı vardır. Gönül fizik âlemin dışında, metafizik âlemde seyredir. Zıtlıkların hâkim olduğu bu âlemin kuralları mantık kurallarıyla anlaşılabilir:

Mantiğin yapısından farklı olarak, mitolojik düşüncenin temelini “zıtlık”lar oluşturur. Mitolojik mantık sembolik ve mecaz tabiatlıdır. Bu “kozmozoloji çağı”nın şiirsel mitolojik dünya görüşü, küçük evrenle, büyük evren arasındaki oldukça yakın bir ilişkiden ortaya çıkar. Dünyanın anlaşılmasının ve zıtlıkların çözümünün temel yolunun mitlerden geçtiğini savunan bu düşünceye göre, her şey, her şeyde mesken tutmuştur. Daha sonraları tasavvuf şiirinde ve dervişlerin dilinde “on sekiz bin âlemi bir zerrecikte görmek” şeklinde görülen bu mistik düşüncenin, kozmozolojik bilinç çağından kalma bir kaynağı vardır (Beydili, 1999: 399-400).

On sekiz biñ ‘âlemi seyr eyledük ucdan uca

Milket-i sultân-ı ‘ışkuñ peyk-i reh-peymâsıyuz / Zafî, s. 14, g. 528

(Aşk sultanının ülkesinde, onun izinden gidenler olarak on sekiz bin âlemi baştan başa dolaştık.)

On sekiz bin ‘âleme sultân olayın dir isen

‘İşk-ı Mevlâ idinüp ol ey gönül mevlâ-yı ‘ışk / Hayretî, s. 172, g. 178

(Ey gönül, on sekiz bin âleme sultan olmak istersen, Allah aşkı ediniş aşkın efendisi ol.)

c. Sır

İsînin aslın bilen Meryemdedir

Hem Süleymân hikmeti hâtemdedir

On sekiz bin âlemin sırrın bilen

Ve lekad kerrame benî Âdemdedir / Nesimî, s. 350, T. 80

(Bilen için İsâ'nın sırrı Meryem'de; Süleyman'ın hikmeti de yüzüktedir. On sekiz bin âlemin sırrı ise, “Andolsun biz Âdemoğullarına çok ikram ettik” (İsrâ, 17-70) ayetindedir.)

On sekizbin ‘âlemi tefhîm idersen bizdedür

‘Ayn-ı rûhâniyle bak kim sırr-ı mübhem gelmişüz / Osmanzade Taib, s. 207

(Ruh gözüyle bakarsan, on sekiz bin âlemin gizli sırrının bizde olduğunu anlarsın.)

Biz fakîrüz sûretâ ma'nîde ‘âlî hâceyüz

On sekiz biñ ‘âleme sığmaz bizüm emlâkümüz / Zatî, s. 1, g. 497

(Biz görünüşte fakiriz ama manada çok zenginiz. Bizim varlığımız on sekiz bin âleme sığmaz.)

On sekiz biñ ‘âlemi seyr eyleyen

‘Ârif-i kâmil ze-sır mestân büved / Belhî, s. 231, g. 121-16

(On sekiz bin âlemi seyr eyleyen, olgun bilge ve sırdan sarhoş olur.)

Rûy-ı mahbûbı o kim gördi ‘ayân

On sekiz biñ ‘âlemüñ hayrândur / Belhî, s. 293, g. 164

(Sevgili yüzünü açıkça gören, on sekiz bin âlemi hayran olarak seyrederek.)

4. İnsan

On sekiz bin âlem mefhumunu anlaması, algılaması gereken insandır. Bunca varlık âlemi insan hizmetine ve o varlığın sırrını algılama kudreti de yine insana verilmiştir. Allah kâinata daimi feyze mazhar olma istidadı vermiş olduğu için bu âlemler içinde Allah'ın tecellisini idrâk etme (Eraydın, 1997: 232) şansı mikro-kozmoz (âlem-i sugrâ) olan insanındır.

Ey Nesimî on sekiz bin âlemin mevcûdusun

Kim ki bu devre irişmez koy gide devvâreden / Nesimî, s. 211, g. 297

(Ey Nesimî, sen on sekiz bin âlemde ne varsa sen osun. Kim bu hâli anlayacak seviyeye gelmezse, onu zikirden sil; bırak gitsin.) Devir ile devvâre arasında iştikak yapılmış ve şair dönen felekler ile semâ' eden dervişler arasında münasebet kurarak, insanın bir mikro-kozmoz olduğunun bilincinde olması gerektiğini belirtmiştir. “Devvâreden atmak” deyimini kinaye yoluyla halkadan çıkarmak ve feleklerin dışında bir yerlere sürmek anlamında kullanılarak, ibret gözüyle bakıp kendi değerini anlamayan kişiye ceza vermiştir.

Ol nigârûñ nûr-ı hüsnî gün yüzinde urdı berk

On sekiz biñ 'âlemi deryâ-yi nûra itdi gark / Zatî, s. 69 g. 656

(O resim gibi güzel sevgilinin güzellik nuru gün yüzünde şimşek gibi çakınca, on sekiz bin âlemi nur denizinde boğdu.)

Ki nişân içre bî-nişân benim uş

On sekiz bin cihâna cân benim uş / Nesimî, s. 323, TB. 1.

(İşaret içinde işaretsiz olan işte benim. On sekiz bin âleme can olan işte benim.)

Cilvegâh-ı mümkünâta gelmeden mahremleriz

Ey Hayâlî on sekiz bin âlemin biz zılliyiz / Hayalî, s. 171, g. 197

(Ey Hayalî, biz mümkün şeylerin görüldüğü yerin sıradışlarıyız. On sekiz bin âlemin gölgesi olduğumuz için onu daha dünyaya gelmeden önce tanıdık.)

5. Dünya, Halk

On sekiz biñ 'âlemi şâhid getürdüm 'ışkına

Çâre bulmadum rakîb-i münkirüñ inkârına / Necâtî, s. 456, g. 504

(Aşkına on sekiz bin âlem halkını şahit getirdiğimde bile, yine inkâr edici rakibin inkârına çare bulamadım.)

Hâb-ı gafletden uyanmaz zâhidi gördüm dahi

Tutdı Zâtî on sekiz biñ 'âlemi âvâz-ı 'ışk / Zatî, s. 71, g. 661

(Ey Zâtî, aşkın sedası on sekiz bin âlemi kuşattığı halde, zahidi gördüm, hâlâ gaflet uykusundan uyanmaz.) Edebiyatımızda zâhid tipi, sevgi ve aşkla ibadet eden âşık tipinin zıddı olup cehennem korkusu ve cennet nimetleri için ibadet eden, aşka karşı çıkan kaba sofudur.

On sekiz biñ 'âlem halkı cümlesi bir içinde

Kimse yok birden artuk söylenir dil içinde / Yunus Emre, s. 76, g. 153

(Birbiri içinde olan on sekiz bin âlem halkından, dil içinde söyleyebilecek "bir"den başka kimse yok.) On sekiz bin âlem ile kastedilen, gelmiş geçmiş ve yaşayan insanlardır. İnsanların sevdikleri, değer verdikleri çok değerli kimseler bulunmasına rağmen, adı anılmaya layık olanın "bir", yani Allah olduğu ifade ediliyor. Şair, on sekiz bin âlem kesretini "bir" vahdetiyle ifade ederken vahdet-i vücud ilkesini dile getiriyor.

On sekiz biñ 'âlemi itdi esîr-i dil-figâr

Hâl-i rûyuş haylî 'âlem virdi saña ey perî / Haletî, s. 284, g. 817

(Ey peri gibi güzel sevgili, yanağındaki ben sana ayrı bir hava verdi; on sekiz bin âlem halkını gönlü yaralı esir etti.)

Heft-hân-ı nefis-i bed-kâra dil olmazsa garîm

On sekiz biñ 'âleme me'mûr olsa istemem / Kanî, s. 247, g. 124

(Art niyetli nefsin yedi sofrasına gönül borcum olmasın da on sekiz bin âleme memur olmayı bile istemem.)

Sonuç

İnanişâ göre, Allah'ın tecellisi olan akl-ı küll ve nefs-i küllden dokuz felek meydana gelmiş; bunların dönmesinden dört unsur; dört unsurdan üç çocuk (bitki, hayvan ve cemâd) hâsıl olmuş. Bu sayıların toplamı on sekiz olduğu için bu sayı kutsal sayılmış. Unsurların büyüklüğü ve çokluğunu ifade için, en büyük sayı olan binle çarpılarak kesret anlamı oluşturulmuştur. On sekiz bin âlemin sırrı insandadır. İnsan gönlü bu genişliği kavrayabilir, dolaşabilir, izleyebilir; tıpkı Miraç'ta olduğu gibi.

Klâsik edebiyatımızda on sekiz bin âlem, kesreti ifade eder ve sayılamayan çokluk ifade eden her durum için kullanılır. Dünya, dünya halkı, sonsuz evren, evrende var olan cansızlar, tabiattaki çeşitlilik, bitki türleri, hayvan türleri, gönül genişliği, aşkın halleri gibi mefhumları içerir. “Kün” emri ile var olan kâ'inât yine on sekiz bin âlem olarak ifade edilir.

Allah, tevhidlerde on sekiz bin âlemin Rabbi, Hz. Muhammed de “Levlâk levlâke lemâ halaktü'l-eflâk” kutsî hadisinde ifade edildiği gibi âlemlerin yaratılmasına vesile olduğu için, na't ve mi'râciyelerde on sekiz bin âlemin serveri olarak ele alınır. On sekiz bin âlem edebiyatımızda mefhumu, genişliği, yaratanı ve vâkıf olanı olmak üzere dört yönüyle işlenmiştir. Hepsinin ortak noktası sonsuz genişlik ve sayısız çokluktur.

Kaynaklar

- Ahmed Paşa Divanı. (1992). (haz. Ali Nihat Tarlan). Ankara: Akçağ.
- Altıparmak Peygamberler Tarihi. (1976). İstanbul: Cevher.
- ALTUN, K. (1999). *Gelibolulu Mustafa Âlî ve Dîvânı Vâridâtü'l-enika*. Niğde: Özlem Kitabevi.
- Âşık Paşa. (2000). *Garibnâme*. (haz. Kemal Yavuz). İstanbul. e-kitap-kulturturizm.gov.tr.
- ATLI, A. (2011). *Tasavvufta Ricâlü'l-Gayb*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara.
- BEYDİLİ, C. (1999). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlüğü*. İstanbul: Yurt Yay.
- ÇELEBİOĞLU, A. (1996). *Muhammediye I*. İstanbul: MEB.
- ÇELEBİOĞLU, A. (1998). Yazıcıoğlu Mehmed ve Muhammediyesi. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: MEB, s.159-174.
- Emrî (2007). *Divan*. (haz. M. Yekta Saraç,) KB.
- ERAYDIN, S. (1997). *Tasavvuf ve Tarikatler*. İstanbul: M.Ü.İ.F.V.Y.
- ERSOYLU, H. (1989). *Cem Sultan'ın Türkçe Divanı*. Ankara: TDK.
- Fuzûlî. (1990). *Divan*. (haz. Kenan AKYÜZ, Süheyl BEKEN, Sedit YÜKSEL ve Müjgan CUNBUR). Ankara: Akçağ.

- GÖKTAŞ, K. (2007). Lütfiye, “Mevlevîlik Felsefesinden Yola Çıkararak Din-Sanat İlişkisi”. *Türk Kültürü, Edebiyatı ve Sanatında Mevlâna ve Mevlevîlik Sempozyumu Bildirileri*, Konya, s. 477-487.
- GÖLPINARLI, A. (1953). *Mevlana'dan Sonra Mevlevîlik*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- GÖLPINARLI, A. (1992). *Mevlana Celaleddin Divan-ı Kebir I*. KB, Ankara.
- GÖLPINARLI, A. (2013). *Melâmîlik ve Melâmîler*. İstanbul: Milenyum Yay.
- HAKKULOV, İ. (1998). *Ahmet Yesevî Hikmetleri*. Ankara: MEB.
- Hayâlî Bey Divanı. (1992). (haz. Ali Nihad Tarlan). Ankara: Akçağ.
- Hayretî. (1981) *Dîvan*. Tenkidli Basım. (haz. Mehmed Çavuşoğlu ve M. Ali Tanyeri). İstanbul.
- İSEN, M. ve MACİT, M. (1992). *Türk Edebiyatında Tevhidler*. Ankara: TDV.
- KARAKURT, D. (2012). *Türk Mitolojisi Ansiklopedisi*. İstanbul, e-kitap.
- KAYA, B. A. (1996). *Azmîzâde Halefî: Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Edirne: Trakya Üniversitesi.
- KILIÇARSLAN, H. (2006). *Dede Efendi'nin Hüzzam Mevlevî Ayininin Makam, Usul ve Ezgisel Yönden İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- KOYUNCU, Z. (2009). Hüsn ü Aşk'ta On Sekiz Sayısı Üzerine. *Turkish Studies*, S 4-7, 401-423.
- Kutadgu Bilig I Metin (1991). (haz. Reşit Rahmeti Arat). Ankara: TDK.
- Kütüb-i Sitte Hadis Ansiklopedisi. (1993). (haz. İbrahim Canan). İstanbul: Akçağ.
- LEVEND, Â. S. (1984). *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*. İstanbul: Enderun.
- Mârifetname. (1975). Erzurum Hasankaleli İbrahim Hakkı Hz., (Sadeleştiren Turgut Ulusoy). İstanbul: Bahar Yayınevi.
- Necati Beg Divanı. (1997). (haz. Ali Nihat Tarlan). İstanbul: MEB.
- Nef'î Divanı. (1993). (haz. Metin Akkuş). Ankara: Akçağ.
- Nev'î Divanı. (haz. Mertol Tulum ve Ali Tanyeri). İstanbul.
- Niyazi. (2008). *Hallâc-ı Mansûr Menâkıbnâmesi*. (haz. Mustafa Tatcı). İstanbul.
- Niyazi-i Mısrî Divanı. (1998). (haz. Kenan Erdoğan). Ankara: Akçağ.
- SCHIMMEL, A. (2001). *İslamın Mistik Boyutları*. İstanbul: Kabalcı Yay.
- Seyyid Abdülkadir Belhî'nin Farsça-Türkçe Divanı. (2015). (haz. Saadet Karaköse). Ankara.
- Şeyh Gâlib Divanı. (1994). (haz. Muhsin Kalkışım). Akçağ, Ankara, 1994.
- Tahirü'l-Mevlevî. Şerh-i Mesnevî I. İstanbul: Şamil Yay.
- TATCI, M. (2008). *Yunus Emre Külliyyatı Yunus Emre Şerhleri*. İstanbul: H Yayınları.
- TULUM, M. (2001). *Sinan Paşa Tazarrû-nâme*. Ankara: MEB.
- ULUDAĞ, S. (1989). Âlem. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- ULUDAĞ, S. (1999). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Marifet Yay.
- USLUER, F. (2009). *Hurufîlik*. İstanbul: Kabalcı.

- Usulî Divanı. (1990). (haz. Mustafa İsen). Ankara: Akçağ.
- Ümme Sinan Divanı. (2000). (haz. Azmi Bilgin). İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- YAVUZ, O. (1988). *Tezkiretü'l-Evliyâ*. Ankara: KTBY.
- YAZAR, İ. (2006). *Tokatlı Kânî Divanı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi SBE.
- YILDIRIM, A. (2013). *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*. Ankara: TDVY.
- YILMAZ, M. (1992). *Edebiyatımızda İslamî Kaynaklı Sözler*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Yunus Emre Divanı. (1090). (haz. Mustafa Tatcı). Ankara: KB.
- Zâtî Divanı III. (1987). (haz. Mehmet Çavuşoğlu ve Ali Tanyeri). İstanbul.
- www.sadakat.net (Erişim Tarihi: 06.6.2010).